

Концепція конституційно-правового

регулювання примусового відчуження приватної власності в суспільних інтересах*

А. М. Колодій

*доктор юридичних наук, професор, начальник кафедри конституційного та міжнародного права
Національної академії внутрішніх справ, академік Академії наук вищої школи України, заслужений
юрист України, член-кореспондент НАГрН України*

Цінність ідеї правової держави набуває все глибшого суспільного усвідомлення. Зокрема, це проявляється у наукових пошуках підходів і форм конкретизації важливих правових принципів, які визнаються сучасним цивілізованим світом фундаментальними засадами конституційного ладу. До таких належить принцип верховенства права. Зазвичай із ним пов'язують таку організацію життєдіяльності суспільства і функціонування держави, в основі якої право встановлює співвідношення щодо утвердження правових можливостей свободи людини в умовах соціуму із формами обмеження державної влади обов'язком забезпечення реальності прав і свобод людини та громадянина. У цьому сенсі зміст зазначеного принципу співвідносять із конститу-

ційним закріпленням пріоритету прав і свобод людини.

Водночас принцип верховенства права слід розглядати як умову досягнення рівноваги між різними суспільними інтересами задля загального прогресивного розвитку та безпеки. У цьому сенсі він має значення для пошуку параметрів, здатних забезпечити баланс інтересів особистості – суспільства – держави, гарантувати стійкий суспільний розвиток, консолідувати соціум задля вирішення важливих завдань. Очевидно, що за певних життєвих обставин консолідація суспільних зусиль може передбачати встановлення обмежень стосовно прав і свобод окремих осіб, що робить названий принцип визначальним для теорії конституційних обмежень прав і свобод людини. У вітчизняній науці конституційного права цей напрям

* Рецензія на монографію: *Клименко О. М. Співвідношення публічного та приватного інтересів у аспекті примусового відчуження об'єктів права приватної власності, зумовленого суспільною необхідністю (конституційно-правовий аналіз)*. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2011. – 424 с.

малодосліджений, хоча має велике значення для розвитку загального вчення про права і свободи людини і громадянина, а також розробки конституційних механізмів обмеження окремих прав і свобод у разі суспільної необхідності.

У цьому плані монографія О. М. Клименко «Співвідношення публічного та приватного інтересів у аспекті примусового відчуження об'єктів права приватної власності, зумовленого суспільною необхідністю (конституційно-правовий аналіз)», яка присвячена проблемі конституційності примусових обмежень права приватної власності у разі суспільної необхідності, є актуальною та заслуговує на увагу.

У монографії представлені результати авторського дослідження, головним напрямком якого є науково-теоретичне обґрунтування моделі конституційно-правового регулювання примусового відчуження об'єктів права приватної власності в суспільних інтересах, спрямованої на додержання правового балансу публічних і приватних інтересів у випадках запровадження таких обмежень зазначеного конституційного права.

Ознайомлення зі змістом монографії О. М. Клименко свідчить про те, що в основу теоретичної розробки проблеми покладено ідею правової держави, яка розкривається через аналіз та обґрунтування системи конституційних принципів допустимості державного втручання у сферу прав і свобод людини в умовах конституційного ладу. При цьому основним аспектом наукового пошуку обрано таке втручання у конституційне право людини на приватну власність, що передбачає його припинення.

З наукового погляду такий підхід має велике методологічне значення. Передусім він відкриває можливості для комплексного аналізу проблеми співвідношення публічних і приватних інтересів

у разі застосування через суспільну необхідність обмежень прав і свобод людини. Автор праці слушно аргументує, що проблема полягає у вирішенні колізії між такими конституційними цінностями, як суспільні інтереси, необхідність забезпечення яких співвідноситься з конституційними цілями розвитку суспільства, та конституційне право приватної власності, непорушність якого гарантується державою. Крім того, дослідження крайніх форм втручання у конституційне право приватної власності, що має наслідком його припинення, передбачає також пошук оптимальних та адекватних такому втручання форм забезпечення гарантій і захисту цього права. З цього погляду постановка завдання зумовлює глибину та всебічність дослідження останніх.

Водночас окреслений темою аспект проблеми дає можливість розкрити сутність соціальної спрямованості власності. Це має значення для розвитку конституційних засад суспільних відносин стосовно власності, яка є основою економічної системи і має ґрунтуватися на певній рівновазі приватної та державної власності. Також це важливо для розробки механізмів трансформації власності як інструментів інституційних перетворень в економіці, що має відповідати завданням загального економічного розвитку, принципам ефективного використання власності та соціальної справедливості тощо.

Наведене визначає актуальність і суспільну значущість дослідження, яке до того ж окреслює шляхи для подальших наукових пошуків, оскільки порушує багато проблемних питань, що хоча й охоплені темою, проте заслуговують на окреме предметне вивчення.

Структура монографічної роботи відповідає змісту та визначається на основі: комплексного теоретичного

аналізу конституційно-правової природи, історичних аспектів, теоретичних положень щодо визначення сутності, змісту та видів примусового відчуження об'єктів права приватної власності, зумовленого суспільною необхідністю; наукового дослідження правових засобів, форм і механізмів такого відчуження з точки зору їх моделювання на засадах забезпечення балансу публічних і приватних інтересів; результатів вивчення міжнародних стандартів та іноземного досвіду правового регулювання цих питань; аналізу інституційно-конституційної системи конституційного забезпечення, а також проблем і перспектив розвитку правового інституту примусового відчуження об'єктів права приватної власності, зумовленого суспільною необхідністю, в Україні. При цьому проблема сутності і природи примусового відчуження об'єктів права приватної власності, зумовленого суспільною необхідністю, розглядається вихідною в теоретичній розробці теми та методології її дослідження.

У науковому плані цікава запропонована теоретична модель конституційного регулювання примусового відчуження об'єктів права приватної власності, зумовленого суспільною необхідністю. Таку модель О. М. Клименко подає як систему науково обґрунтованих, взаємопов'язаних конституційно-правових принципів, серед яких визначає принципи: конституційної обґрунтованості цілі, суспільної необхідності, законності, винятковості, пропорційності. Зміст перелічених принципів розкрито через юридико-кваліфікаційні ознаки, параметри та вимоги, що забезпечують стійкість і системність конституційного регулювання відповідних суспільних відносин. Водночас аргументовано значення цих принципів як орієнтирів, індикаторів та інструментів досягнення

балансу між публічними (суспільними) і приватними інтересами у разі такого відчуження. Тож теоретичні ідеї в роботі трансформуються в інструментальні рішення, що дозволяє від наукової проблеми підійти до розв'язання практичних завдань.

Привертає увагу й те, що обґрунтованість своїх теоретичних ідей О. М. Клименко, по суті, підтверджує в ході аналізу тих чи інших аспектів дослідження. Зокрема, через аналіз відповідних правових принципів досліджено міжнародні стандарти щодо правового регулювання примусового відчуження приватного майна в суспільних інтересах, що одержали закріплення в актах міжнародного права та вироблені практикою Європейського суду з прав людини. Під цим же кутом зору розглянуто досвід зарубіжних держав щодо конституційного регулювання відповідних суспільних відносин. На підставі одержаних результатів через призму цих основних принципів здійснено теоретичне узагальнення стану законодавчого забезпечення в Україні питань примусового відчуження об'єктів права приватної власності в суспільних інтересах. У зв'язку з цим сформульовані в роботі наукові висновки та пропозиції сприймаються достатньо аргументованими та достовірними, оскільки стали результатом всебічного, ретельного аналізу як теоретичних, так і прикладних аспектів досліджуваної проблеми.

Водночас окремі положення монографії, як і будь-якого оригінального авторського дослідження, спонукають до дискусії. Так, обґрунтовуючи теоретичну модель конституційного регулювання примусового відчуження об'єктів права приватної власності в суспільних інтересах, О. М. Клименко відносить до її системи конституційно-правові принципи, що формально розширює зміст консти-

туційного регулювання. Але до основних конституційно-правових принципів примусового відчуження об'єктів права приватної власності в суспільних інтересах не віднесено принцип справедливості, який визнається загальним принципом права, а також правореалізації. Однак у роботі цьому принципу приділено увагу, розглянуто його в розрізі принципів законності та пропорційності (домірності) щодо застосування таких примусових заходів і визначення справедливої компенсації, відповідно – наділяючи його певними синтезуючими якостями. Така позиція, з одного боку, свідчить про системність підходу та розкриває інструментальну роль цього принципу, проте, з іншого – певною мірою применшує його фундаментальне правове значення.

Водночас ряд положень монографії особливо актуальні з точки зору розвитку в Україні ідеї соціальної функції

власності, конституційних засад відносин власності, а також правового інституту примусового відчуження об'єктів права приватної власності в суспільних інтересах.

Системність і логіка дослідження, послідовний і всебічний аналіз заявленої проблематики, широка науково-теоретична та емпірична база, а також аналіз практики та сформованих нею підходів і традицій правового регулювання цих питань дозволили О. М. Клименко обґрунтувати цілісну концепцію конституційно-правового регулювання примусового відчуження об'єктів права приватної власності, зумовленого суспільною необхідністю. Тому ця монографія сприятиме розвитку теоретичних основ подальшого вдосконалення конституційних засад відносин власності в Україні відповідно до пріоритетів її соціально-економічного розвитку як соціальної та правової держави.